

HET NIJENHUIS

HOLLANDS CLASSICISME IN TWENTE

Stichting Landgoedvrienden
28 juni 2014

Het Nijenhuis is een landgoed, zo'n 200 hectare groot, gelegen ten oosten van Diepenheim (gemeente Hof van Twente). Het kasteel – van middeleeuwse oorsprong maar in zijn huidige vorm grotendeels daterend uit de 17^e eeuw – vormt de kern van het landgoed, met tal van bijgebouwen en overige onderdelen die zo eigen zijn aan een klassieke buitenplaats. Sinds 1799 is het Nijenhuis in handen van de familie Schimmelpenninck, die het – met het nabij gelegen landgoed Westerflier – met toewijding beheert.

Geschiedenis

De havezate Het Nijenhuis wordt reeds omstreeks 1380 vermeld als “dat Nyehuys in der vriheit to Diepenhem” (het Nijenhuis in de vrijheid van Diepenheim) als leen van het bisdom Utrecht – het Sticht. Leenman was toen Arend Sticke, wiens familie – afkomstig uit de omgeving van Keulen maar al geruime tijd woonachtig te Deventer – lange tijd een belangrijke rol speelde in het richterampt Diepenheim. In 1394 wordt zijn zoon Pelgrim Sticke, gehuwd met Hillegond van Kuinre, beleend met het Nijenhuis (dat hij vermoedelijk in 1401 liet versterken) en na diens overlijden in 1408 volgde zijn zoon Arend hem als leenman. Uit diens huwelijk met Soete van Apeldoorn sproot een zoon Gelmer Sticke, die in 1433 door de bisschop werd beleend met “dat Nyehuys myt synen toebehoeren, gelegen in der heerschap van Dyepenhem”. Gelmer Sticke verkocht het Nijenhuis in 1444 aan Roelof Hondeberg, die reeds in het bezit was van het huis Singraven bij Denekamp, maar deze transactie zou later door diens erven worden betwist: in 1457 werd namelijk Johan van Beckum, zoon van Herman van Beckum en Elisabeth Sticke en neef (oomzegger) van Gelmer, met het Nijenhuis beleend. Het Nijenhuis zou een aantal generaties in handen van dit geslacht Van Beckum blijven. Toen de Utrechtse bisschop Hendrik van Beieren zijn wereldlijke macht en bezittingen in 1528 overdroeg aan de nieuwe landheer van Overijssel, keizer Karel V, werd ook het Nijenhuis daarmee een keizerlijk leen.

Een tragische maar niettemin memorabele episode is de terechtstelling van Ursula van Werdum, vrouwe van het Nijenhuis, in 1544. Ursula, geboren in Oost-Friesland en telg van een protestantsgezinde

familie, huwde in 1538 Johan van Beckum (die in 1526 met het Nijenhuis was beleend) en kwam daarmee in Diepenheim wonen. Zijn zuster Maria van Beckum, die er wederdoperse opvattingen op nahield, zocht niet veel later haar toevlucht bij haar broer op het Nijenhuis. Maria van Beckum werd op 31 mei 1544 op bevel van Goossen van Raesfelt, drost van Twente (woonachtig op Twickel), gevangen genomen; Ursula besloot met haar mee te gaan. In het gevang van Deventer werden zij in aanwezigheid van Maximiliaan van Egmond, stadhouder van het Oversticht, en een broeder verhoord – waarschijnlijk op weinig zachtzinnige wijze – waaruit hun beider “ketterse” gezindheid bleek: als wederdopers (anabaptisten) stonden zij de volwassenendoop voor en ontkenden zij de transsubstantiatie – de persoonlijke aanwezigheid van Christus in het sacrament van de eucharistie. Dit was in die op velerlei gebied nog zeer duistere tijden voldoende reden om beide vrouwen ter dood te veroordelen. Op 13 november 1544 werden zij gevankelijk vanuit kasteel Twickel, waar zij waren opgesloten, op het galgenveld van Delden levend verbrand; hun verkoolde lijken werden gedurende een maand ter afschrikking publiekelijk tentoongesteld.

De kinderloze Johan van Beckum droeg het Nijenhuis, evenals de Kevelham, later over aan zijn zuster Adriana van Beckum, die aanvankelijk “geestelijke dochter” (non) was maar in 1549 toestemming van paus Paulus III had verkregen om “in het wereldlijk leven terug te keren” en nadien in het huwelijk was getreden met Gerrit (Gheert) Swaefken. De tweede echtgenote van Johan van Beckum – hij was ondanks de tragische gebeurtenis in 1544 hertrouwd – zou tot haar overlijden het vruchtgebruik van de havezate behouden.

Swaene Swaefken (1555-1628), dochter van Adriana van Beckum, huwde in 1574 Roelof (Rudolf) van Hoevell (1545-1614), die in 1604 *nomine uxoris* (in naam van zijn echtgenote) door de Staten van Overijssel met het Nijenhuis en de Kevelham werd beleend. Het geslacht Van Hoevell zou de havezate tot het einde van de 18^e eeuw in handen hebben. Het Nijenhuis vererfde via Gerrit van Hoevell († 1647), die in 1622 huwde met Aleida (ook Alithea) van Doetinchem, op hun zoon Roelof (Rudolf) van Hoevell (1625-1678), kapitein in Staatse dienst, die in 1656 in het huwelijk was getreden met Elsebe Christina Bentinck tot Werkeren.

Mr Rutger Jan Schimmelpenninck (1761-1825), heer van het Nijenhuis, Catharina Schimmelpenninck née Nahuijs (1770-1844) en hun kinderen Catharina (1790-1842) en Gerrit (1794-1863) door de Parijse schilder Pierre-Paul Prud'hon (1758-1823); olieverf op doek, 1801-1802, coll. Rijksmuseum, Amsterdam.

Ruim een eeuw later, in 1766, werden hun nazaten, de gebroeders Diederik en Jan Adriaan van Hoevell, met het Nijenhuis beleend; laatstgenoemde huwde enkele dagen na deze belening met Johanna Louisa Isabella Florentina van Lintelo. Jan Adriaan van Hoevell overleed in 1781, Diederik in 1788 en de douairière Van Hoevell in 1789. Het Nijenhuis vererfde daarmee op M.C.J. van Westerholt, die het landgoed in 1791 voor 34.700 gulden verkocht aan Mr Willem Cornelis Boers (1744-1803). Deze heer Boers had vanaf 1774 als opperkoopman en “independent fiscaal” in dienst de V.O.C. aan de Kaap gediend, maar had zich daar in het bijzonder als lid van de Raad van Politie dusdanig gehaat had gemaakt dat hij in 1783 door de Heeren XVII uit zijn functies was ontheven. Willem Boers was gehuwd met Sophia Wijnanda Ver Huell (1749-1794), weduwe Staring (en moeder van de bekende dichter A.C.W. Staring) en woonde ten tijde van de aankoop van het Nijenhuis nog op ‘de Wildenborch’ bij Vorden, dat hij in 1789 had gekocht. Na het overlijden van zijn echtgenote verliet Boers het Nijenhuis voor enige jaren, om er weer in 1798 terug te keren. Hij zou echter niet meer lang op het Nijenhuis vertoeven, want in 1799 verkocht Boers het Nijenhuis voor 36.000 gulden aan Gerrit Schimmelpenninck, een gefortuneerde wijnkoper te Deventer.

Met deze verkoop deed de familie Schimmelpenninck haar intrede op het Nijenhuis, wier telgen tot op heden met toewijding zorg dragen voor het landgoed. Gerrit Schimmelpenninck had het Nijenhuis gekocht ten behoeve van zijn zoon, de roemruchte staatsman Mr Rutger Jan Schimmelpenninck (1761-1825), advocaat te Amsterdam, die zich reeds als student in Leiden een fervent patriot toonde. Na de omwenteling van 1795 en de stichting van de Bataafse Republiek verliep diens carrière voorspoedig: in 1796 werd hij lid (en al snel ook voorzitter) van de Eerste Nationale Vergadering en in 1797 nam hij ook zitting in de Tweede Nationale Vergadering. In 1798 werd Mr Schimmelpenninck benoemd tot buitengewoon gevolmachtigd minister van de kersverse republiek te Parijs, vanaf 1802 te Londen, om in 1803 als Bataafs ambassadeur terug te keren naar Parijs.

In 1805 keerde ambassadeur Schimmelpenninck, na in een jaar tijd op verzoek van keizer Napoleon een Grondwet (Staatsregeling) voor de Bataafse Republiek te hebben geschreven, terug om als raad-pensionaris de macht van het Staatsbewind over te nemen en daar-

mee staatshoofd – in wezen president – van de Bataafse Republiek te worden. Raadpensionaris Schimmelpenninck nam zijn intrek op Huis ten Bosch en regeerde vanuit Den Haag als een waar *chef d'état* (waarbij het galarijtuig met span van vier paarden, dat de keizer hem cadeau had gedaan, hem zeker van pas zal zijn gekomen), totdat de republiek in 1806 plaats zou maken voor het Koninkrijk Holland en het land nog meer onder Napoleontisch gezag kwam te staan. In deze periode, onder koning Lodewijk, was Rutger Jan Schimmelpenninck ambteloos burger, al benoemde Napoleon hem in 1809 wel tot *Grand Trésorier* van de door hem in het leven geroepen *Ordre des Trois Toisons-d'Or* (Orde van de Drie Gulden Vliezen). Nadat Holland in 1810 werd ingelijfd bij het Franse keizerrijk werd hij in 1811 lid van de Senaat en verhuisde Schimmelpenninck wederom naar Parijs.

Rutger Jan Schimmelpenninck was in 1807 door Napoleon verheven tot *Chevalier de l'Empire* (Ridder van het Keizerrijk) en koning Lodewijk verleende hem in datzelfde jaar het Grootkruis in de Orde van de Unie van Holland. In 1811 verhef Napoleon hem tot *Comte de l'Empire* (Graaf van het Keizerrijk) en spoedig volgde de verlening van het Grootkruis in de Keizerlijke Orde van de Reunie en in 1813 de benoeming tot Groot-Adelaar (*Grand Aigle*) van het Legioen van Eer, een eer die voor slechts weinige Nederlanders was weggelegd. Een actieve rol in Bataafs-Franse tijd stond over het algemeen geenszins in de weg aan een verdere carrière na de val van Napoleon – een voorlopige val in 1813 en een definitieve in 1815. Na de terugkeer van het huis Oranje en de stichting van het soevereine vorstendom (1813) en het Koninkrijk (1815) der Nederlanden onder Willem I werd Schimmelpenninck in 1815 lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Rutger Jan Schimmelpenninck, die vanaf 1799 zijn gehele leven – vanzelfsprekend afgewisseld met zijn ambtelijke verblijf in steden als Parijs, Londen en Den Haag – op het Nijenhuis heeft gewoond, zou in 1825 te Amsterdam overlijden. Zijn weduwe Catharina Nahuijs verwisselde in 1844 het tijdelijke voor het eeuwige op het Nijenhuis.

Het Nijenhuis kwam vervolgens in handen van Gerrit Schimmelpenninck (1794-1863), die in 1834 door koning Willem I werd verheven tot graaf. Graaf Schimmelpenninck genoot evenals zijn vader een glansrijke carrière en was onder meer secretaris van Staat

(1834-1836), lid van de Eerste Kamer (1836-1849), minister van Staat (vanaf 1836), buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister te Sint-Petersburg (1837-1840) en Londen (1846-1848 en 1848-1852) en lid van de Tweede Kamer (1853-1854). In 1848 was hij gedurende drie maanden minister van Buitenlandse Zaken, van Financiën en voorzitter van de ministerraad – hij bood met minister Nepveu zijn ontslag aan nadat zij zich als enige leden van de ministerraad tegenstanders van de voorstellen van de Grondwetscommissie-Thorbecke bleken. Behalve op landelijk en politiek vlak was Gerrit Schimmelpenninck ook voor de regio van groot belang: als directeur van de Nederlandsche Handel Mij. wist hij de Engelse textieltechnicus Thomas Ainsworth in 1833 naar Goor te brengen, die een onvoorstelbare impuls gaf aan de vooruitgang van de voor Twente zo belangrijke textielindustrie.

Uit Gerrits tweede huwelijk (van de drie), gesloten in 1819 met Johanna Philippina Frederica Carolina Constantina barones van Knobelsdorff (1796-1852), werden acht kinderen geboren, waaronder Mr Rutger Jan graaf Schimmelpenninck van Nijenhuis (1821-1893). Deze conservatieve staatsman, aanvankelijk advocaat te Amsterdam, werd in 1857 lid van de Tweede Kamer en was van 1866 tot 1868 minister van Financiën. Hij gold ook als een groot vertrouweling van koning Willem III, die hem benoemde tot kamerheer i.b.d. (1851), Grootmeester (1868-1881) en opperkamerheer (1881), welke functie hij tot zijn overlijden zou bekleden. Vanaf 1866 was hij voorzitter van de Hoge Raad van Adel – één van zijn vele nevenfuncties – en in 1867 werd hij Commandeur in de Orde van de Nederlandsche Leeuw. Ondanks zijn drukke politieke besognes verbleef ook Rutger Jan Schimmelpenninck doorgaans op het Nijenhuis, afwisselend met zijn stadshuizen te Amsterdam en Den Haag. Zijn grondbezit in Diepenheim breidde hij fors uit door de verwerving van het naburige huis en landgoed Westerfliet, ruim 300 hectare groot, in 1854. Ging de titel graaf aanvankelijk – vanaf 1834 – bij eerstgeboorte over (zogenaamde primogenituur), vanaf 1874 droegen voortaan alle zonen en dochters Schimmelpenninck de titel graaf dan wel gravin.

Nog bij leven van Ruger Jan II werd het Nijenhuis overgenomen door zijn zoon Mr Lodewijk Hieronymus graaf Schimmelpenninck (1858-1942), die er met diens echtgenote Wally Marianne Eugenia

Lucius (1864-1941), afkomstig uit Frankfurt am Main, permanent ging wonen en het huis in 1914 liet verbouwen. Lodewijk kocht in 1935 ook het Westerflie van diens jongere broer Robert, waarmee het Nijenhuis en Westerflie weer in één hand kwamen.

Thans wordt het Nijenhuis bewoond door een achterkleinzoon van Lodewijk, Albert Hieronymus graaf Schimmelpenninck, zoon van de in 2009 overleden Lodewijk Herbert Schimmelpenninck.

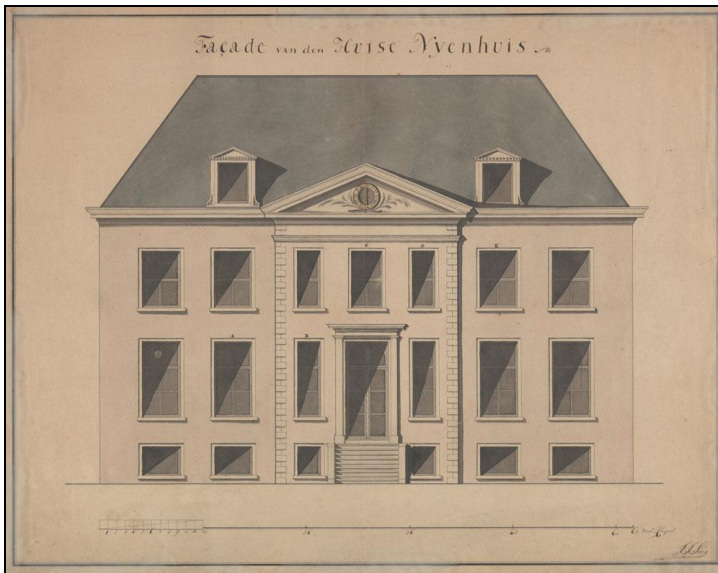
Bouwgeschiedenis

Van het oorspronkelijke middeleeuwse Nijenhuis is niet bekend hoe het er heeft uitgezien. De reeds omstreeks 1380 gebezigde naam Nijenhuis (Nyehuis) – ofwel “nieuw huis” – impliceert logischerwijs dat er eerder een ander huis op of nabij deze locatie moet hebben gestaan. Waarschijnlijk is het 14^e-eeuwse Nijenhuis eind 15^e eeuw afgebroken of anderszins verloren gegaan, getuige het opschrift in het fronton (timpaan) van het huis: “VAN ’T OUDE-N HYIS DAT IS VERGAEN / SIET GII IIR NOCH DEN DATUM STAEN / ANO 1491”.

De kern van het Nijenhuis is een rechthoekig bakstenen gebouw, vijf vensterassen breed, in of omstreeks 1662 gebouwd in de stijl van het Hollands classicisme naar een ontwerp van de bekende architect Philips Vingboons († 1678), die met name vele Amsterdamse grachtenhuizen en buitenplaatsen heeft ontworpen. Opdrachtgever was de toenmalige heer van het Nijenhuis, Roelof van Hoevell.

Het hoofdgebouw bestaat uit een souterrain (onderhuis), twee bouwlagen en een kapverdieping. De middenrisaliet, waarin zich uiteraard de hoofdingang bevindt, is drie traveeën breed en wordt bekroond door een fronton. Begin 19e eeuw werd de gevel voorzien van empire schuifvensters (*fenêtres à guillotine*, zoals de Fransen – niet geheel verrassend – dergelijke vensters noemen) met aan weerszijden *persiennes* (vensterluiken waarvan de latten – in tegenstelling tot jaloezieën – niet beweegbaar zijn). Een breed uitlopende hardstenen bordestrap werd aangebracht en ter weerszijden van de middenpartij en aan de uiteinden van de gevel werd een verticale geleding aangebracht van (wit geschilderde) blokken van natuursteen.

Een dienstingang, onder het bordes, geeft toegang tot het onderhuis. Het met leien gedekte schilddak dateert uit het eind van de 19^e eeuw en is voorzien van decoratieve dakkapellen, bekroond door een fronton. De achtergevel van het huis telt zes vensterassen, op de bel-etage voorzien van dubbele openslaande deuren – uitkomend op een balkon met zandstenen balustrade (in samenhang met het tuinontwerp van Hugo Poortman in 1889 verwezenlijkt) en op de verdieping wederom van schuifvensters.

Bouwtekening van het Nijenhuis (façade), eind 18^e eeuw.

Gerrit Schimmelpenninck liet in 1856 aan de voorzijde van het huis twee veelhoekige torens bouwen, die eind 19^e eeuw nog eens werden verhoogd door diens zoon, Lodewijk Schimmelpenninck. In 1914-1915 werden aan de achterzijde van het huis nog eens twee rechtehoekige vleugels toegevoegd, van eenzelfde hoogte als de torens aan de voorzijde, die het huis nog meer allure hebben gegeven.

Het Nijenhuis heeft de tand des tijds uitstekend doorstaan, mede dankzij de zorg die de eigenaren eraan besteed hebben en ook blijven besteden. Van oudsher bij buitenplaatsen en landgoederen behorende onderdelen, zoals bouwhuizen, de woningen van de koetsier (c.q. chauffeur) en jachttopziener, de moestuin, de oranjerie, een ijskelder en een theehuisje zijn tot op heden aanwezig.

Het Nijenhuis, vooraanzicht met bijgebouwen (1827), voor de aanbouw van de torens (voor) en vleugels aan de achterzijde.

Park en tuinen

Het Nijenhuis is gelegen in een typisch Twents landschap rond de Diepenheimse Molenbeek. Begin 19^e eeuw diende deze beek als uitgangspunt voor een wandelbos – gezien het tijdsgewricht welhaast uiteraard in de toen geliefde Engelse landschapsstijl – met slingerpaden. De door het land wandelende predikant Jacobus Craandijk, die vele kastelen en buitens bezocht, schreef over het Nijenhuis in 1875 onder meer het volgende: “Rijke bloemperken bloeien op het voorplein, welligt wat al te bont en te vol. De gracht, die het geheel omringt, is aan de achterzijde van het huis tot een breeden en sierlijke vijver uitgebreid. Een uitgestrekt bosch, van lanen en wandelpaden

doorsneden, omvat hier en daar ruime weiden met boomgroepen afgewisseld, en wat natuur en kunst hier hebben gewrocht, met de herinnering aan een groot en goed man verbonden, dat verheft het Nijenhuis tot een dier landgoederen, die het waard zijn dat zij worden gekend door den Nederlander, die in zijn land geen vreemdeling wil zijn en die zijn volk lief heeft.” Hierbij memoreerde hij ook met mededogen het verlies van het gezichtsvermogen en de uiteindelijke blindheid van raadpensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck: “Jaren lang bloeide voor hem de kleurenpracht der bloemen op zijn geliefde Nijenhuis te vergeefs, en hij zag het niet, hoe zijn eiken wiessen en hoe hun hooge kruinen zich welfden in de statige laan voor het huis, waar hij zoo gaarne de rust genoot, die voor hem zoo vroeg – te vroeg! – was gekomen.”

In 1889 zijn park en tuinen van het Nijenhuis onder handen genomen door de tuinarchitect Hugo Poortman (1858-1953). Poortman was sterk beïnvloed door zijn leermeester, de gerenommeerde Franse landschapsarchitect Edouard André, onder wiens leiding hij parken en tuinen aanlegde bij de internationale aristocratie en plutocratie, waaronder de familie De Rothschild. Een kenmerk van de stijl van André (en daarmee ook van Poortman) was de *style composite ou mixte* – een gemengde stijl. Nabij een huis of ksteel werden tuinen aangelegd in een vrij strakke geometrische stijl, enigszins in navolging van de statige Franse baroktuinen. Verder van het hoofdgebouw werd hier echter overgegaan op de (Engelse) landschapsstijl. Hugo Poortman, wiens naam en faam al snel van mond tot mond ging, heeft in Nederland onder meer parken aangelegd bij de kastelen Weldam, Twickel, Middachten en Amerongen. In 1916 zou Hugo Poortman naar Diepenheim verhuizen, waar hij Villa Peckendam – behorend tot het Nijenhuis – zou huren en tot zijn dood zou wonen.

Beheer

Landgoed Het Nijenhuis wordt sinds 1935 samen met het landgoed Westerflier, aan de andere kant van Diepenheim gelegen, beheerd door de familie Schimmelpenninck; het vormt een drie-eenheid van economie, natuur en cultuur. Het dubbellandgoed, sinds 1999 ondergebracht in een besloten vennootschap, bestaat uit verpachte landbouwgrond (verdeeld over een aantal boerenbedrijven), natuur-

gebied (vooral bos) en een 40-tal wooneenheden die zijn verhuurd of in erfpacht zijn uitgegeven. De dagelijkse leiding berust bij een directeur (rentmeester) en de vennootschap heeft vier mensen in dienst voor het onderhoud van bossen en parken en faunabeheer. Een groot deel van het natuurgebied is opengesteld.

Het Nijenhuis herbergt een historische afdeling met schilderijen, boeken en andere memorabilia die herinneren aan de drie staatslieden Schimmelpenninck; deze collectie wordt beheerd door de in 1995 opgerichte Stichting Rutger Jan Schimmelpenninck.

Wapen van het geslacht Schimmelpenninck.

© Stichting Landgoedvrienden, juni 2014
Redactie: Olivier Mertens